

Zöld Péter egyénisége.

„Iustum et tenacem
propositi virum ...“

„Erdély XVIII. századi történelmében három nevezetesebb, korszakos esemény magaslik ki: a Rákóczi-forradalom, a székely határőrség szervezése s a Hóra és Kloska lázadás.“

Ezek közül a középső nemcsak azért érdemli meg a legteljesebb számontartást és a legrészletesebb kutatást, mivel az erdélyi székely-magyar nép történetének legtragikusabb eseményében, a madéfalvi vérfürdőben, öldöklésben csücsösödik ki, hanem azért is, mivel a vele kapcsolatban nagymértékű moldvai kivándorlás a moldvai csángó-magyarság sorsára is nagy hatással volt.

A székelység jogi és társadalmi viszonyait alkotmányellenesen és erőszakosan felforgató² határőrvidéki katonaság szervezésének ilyen értelemben vett első, erdélyi felét részletesen ismerjük.³ A második, a moldvai magyarság felé fojtató rész, még nem áll ilyen tisztán a szemünk előtt.

Mindkét résznek egyik főmozgatója, a moldvai kapcsolatos eseményeknek meg épenséggel spiritus rectora, *Zöld Péter* esiki székely pap volt († 1795). Zöld a moldvai magyarság történetében szerepet vivő magyar vezetők között a legérdekesebb egyéniségek egyike.

Mert érdekes, vonzó, magyar egyéniségek bőven vannak a moldvai magyarság multjában. Csakhogy — sajnos — a legtöbb közülük nagyon kevés oldaláról ismeretes, a legtöbbnek arcából csak pár vonást láthatunk a rájuk nehezedeő adathiány pora és köde miatt. És nemcsak a rég letűnt századok (moldvai) magyar szereplőivel vagyunk így, hanem a hozzánk időben közelebb állók életével is. Mert nemesak a XV.

¹ *Dr. Szádeczky Lajos*: Halmágyi István naplói és iratai, Bpest 1906. XXI.

² *Idem*: A székely határőrség szervezése 1762—4-ben, Bpest 1908. 10. l.

³ *Gr. Teleki Domokos*: A székely határőrség története, Bpest 1877; *Balló István*: A madéfalvi veszedelem, Csikszereda 1906. de főleg *Dr. Szádeczky L.*-nak az előző jegyzetben idézett nagy, (880 levél terjedelmű), okiratárral kapcsolatos művéből.

századbeli *Tamás* és *Bálint*, vagy *Némethi György* életéből tudunk igen-igen keveset, hanem a száz évvel ezelőtt élt *Dénes Imre*⁴ nemes alakját sem látjuk tisztán magunk előtt, még körvonalaiiban sem. A szegedi származású, jeles szónoki községű *Thabuk Mihályt*, aki 1560—70 tájt végleg kiirtotta a huszitizmust a moldvai magyarság közül, csaknem olyan kevésbé ismerjük, mint egy emberöltővel utána a sírfeliratában magasztalt *Kecskeméti Ambrust*. Ez utóbbinak a kortársát, *Csikmadéfalvi Szentandrás Istvánt* (1571—1630) és *Váradai Jánost*, vagy a következő emberöltő *Sámbár Mátyását*, *Taploczai Görög Istvánját*, vagy az 1743-ban rövid ideig szereplő jeles jezsuitákat s utánuk a csángó népdalokat gyűjtögető *Viola József* orvost, a lelkes *Petrás Ince Jánost* és *Gegő Eleket* azért látjuk tisztábban, mivel másfelé is megfordultak s így másfelől is vannak tudósításaink sorsukról és életükről. De már Sámbár rend- és munkatársáról *Beke Pálról*, vagy a csöbörösökiek közé (II. Rákóczi Ferenc-től) küldött *Lippai Istvánról*, vagy a száz évvel utána buzgalkodó *Bocskor Istvánról*, az eddig közölt források alapján nem sokkal tudunk többet, mint arról a *Petrás Mihály* forrófalvi kántorról, aki 1671-ben az első magyar nyelvű naplót írni kezdte.⁵

Életének egy részével, az első felével, Zöld Péter is az ismeretlenség, az adathiány homályában áll. Születési helyét ugyan ismerjük, de nem az évét is, mert csak azt tudjuk róla, hogy ő is Mádéfalván született, mint a fentebb emlegetett Szentandrás (másképen: Csiki) István. Így tehát a moldvai magyarság felé elkötelező nemes hagyományokat a szülőföld levegőjével szívhatta be. Ismerjük édes apja, Zöld János nevét is, akit 1764-ben „provectae aetatis“ (hajlott, öreg korú) embernek nevez az egyik hivatalos feljegyzés.⁶ Zöld Péternek

⁴ Rá s általában a moldvai magyarságra vonatkozólag l. e sorok írójának tanulmányát az Erdélyi Irodalmi Szemle 1926. évi 2. számában. (Dénesről a 148 old. s az ott található 54. jegyzet szól). A moldvai magyar kérdésnek a 130—131 oldalon felsorolt irodalmához pótlólag említem meg itt *Tatrosi János* áttekintő cikkét (térképpel) a Katholikus Szemle 1921. évfolyamából.

⁵ l. *Dr. Bitay Árpád*: Zöld Péter a csöbörösöki magyaroknál, Erdélyi I. Sz. 1924., 266. old. Az említett Berkus-féle leírásnál ez kétségkívül régebbi, amint az a Berkus-emlegette események és kormeghatározások chronológiájából is kitűnik. Így tehát nem a Berkus, hanem a Petrás-féle feljegyzés „az első, melyet valaha egy benszülött moldovai saját fajáról tett.“ A Berkus-félét legfeljebb az első teljesen ránk maradtnak nevezhetjük, mivel a Petrás-félét csak a Zöld Péter említéséből és átvételéből ismerjük. Ezenkívül azt sem látjuk biztosnak, hogy Berkus János magyar lett volna. A neve lengyeles hangzása mellett több jel arra mutat, hogy lengyel lehetett.

⁶ Különben l. rá vonatkozólag: *Dr. Szádeczky Lajos*: A székely határország., 220, 227, 228, 236, 629, 630.

volt egy ugyancsak *János* nevű öccse, aki mint széki biztos szerepelt a nagy székely népmozgalom idején s mint a periratok is hangsúlyozzák, nagyon szerette a bátyját,⁷ s mindenben vele tartott a népmozgalom irányításánál. Öccsén kívül egy *Mátyás* nevű közkatonára sorban lévő unokaöccsét ismerjük még Zöld Péternek, aki szintén vele tartott.⁸

1763-ban, amikor Zöld Péter először feltűnik, már csikszentléleki plebános. Hány éves volt ekkor? Hol végezte iskoláit? Milyen volt a külseje? Mind olyan kérdések, amelyekre az eddigi források alapján felelni nem tudunk. Legfeljebb csak hozzávetőleges feltevéseket sorolhatunk itt fel. Valószínűleg a közeli Csiksomlyón tanult a ferenceseknél, akiknek iskoláit a fentebb emlegetett Váradai János 1626-ban újjászervezte volt. Theologiai tanulmányait Gyulafehérvárt végezhetette, ahol Sztojka püspök épen 1750 tájt veti meg a papnevelő intézet alapjait.⁹ Képzettségére némileg következtethetünk abból, hogy könnyen és választékosan írt latinul. Szervezete erős, kitartó, a fáradságokat könnyen bíró volt. Hiszen különben nem győzte volna a bujdosás, az erdőben tartózkodás és alvás fáradságait. Már pedig 1764. ápr. 27-én erdőben, alvás közben fogták el.¹⁰ Szellemi és testi ügyessége egyaránt kiváló volt, különben nem lehetett volna annyira népszerű és szeretett vezére népének; nem tárgyalhatott volna Szebenben a kormányzók legmagasabb rangú tisztviselőivel (1763), grófokkal és grófnőkkel.¹¹ Nem szökhetett volna meg négyszer gyors egymásutánban üldözői, elfogói és börtöntartói kezéből.¹² Pedig 1764. husvét napján (ápr. 22-én) hét katona fogta el, de ő bundáját levetve (s nem sajnálva a bélésebe varrt 74 aranyat) ki tudott menekülni a kezük közül.¹³ Gyakorlati ügyessége, rátermettsége mellett szól az a körülmény is, hogy mikor 1767. májusában a jászvásári miszsió-főnök kérésére a csöbörösöki magyarokat egy öreg olasz pappal, a Huszvásártól (Huși) lelkészkedő Ferencsel, felkereste, a Huszvásártól Csöbörösökig tartó négy napos út alatt csaknem végig ő hajtotta a karucá-nak nevezett kocsijukat, amely elé egy kis „tatár ló volt fogva.”¹⁴

⁷ Ifjabb Zöld Jánosról u. o. 159, 160, 175, 220, 227, 234, 236, 244, 499, 559, 622, 627, 629, 630, 642, 643, 709, 710.

⁸ Zöld Mátyásról u. o. 220, 227, 239, 622, 630.

⁹ *Beke Antal*: Az erdélyi egyházmegyei papnevelde történeti vázlat. Károly-Fehérvár 1870.

¹⁰ *Szádeczky*: i. m. 219.

¹¹ U. o. 221 és kk.

¹² U. o. 219–220, 239; *Losteriner*: Chronologia 644 kk.

¹³ *Szádeczky*: i. m. 219.

¹⁴ Zöld Péter latin jelentése (Delne 1781. jan. 11-ről) Batthyány Ignác püspökhöz (1781/19 püspöki szám alatt iktatva): „... aurigen fere ubique ego iunior agens ... post quadriani iter pervenimus...”

Az 5. jegyzetben már említett tudósítás és jelentés vonatkozó részét (az Ungrisches Magazin 1783-iki folyamából, s e „Veszely—

Mint pap hivatását nemcsak kellően, hanem elsőranguan és mintaszerűen töltötte be. Ebben a tekintetben a periratok sem vádolják semmivel, már pedig elképzelhetetlen, hogy politikai ellenségei (mert csak azok lehettek a vádlók, amint azt az események ismerete bizonyítja) kiaknázatlanul hagyták volna, bármilyen kicsi fogyatkozását is. Csöbörösöki magatartása egyenesen az első századok papjait juttatja eszünkbe.¹⁵ Egyedüli nagy bűne az volt, hogy nagyon szerette népet, hogy irtózott az anarchiától, hogy férfias és következetes magatartásával keresztül húzta Buccowék¹⁶ azon lehetetlen számítását, hogy a székely nép anyagi károsodásával, kiszípolozásával ólesó érdemeket szerezhessenek a trón előtt. A kormányzékeni és más vezető emberekkel való gyakori érintkezése közben u. i. megtudta, hogy a királyné nem akarja katonai szervezet alá kényszeríteni az egész székely népet, hanem csak önkéntes jelentkezés alapján szándékszik felállítani a különben több szempontból hasznos¹⁷ határőrvidéki katonaságot. Az általános kényszerítés azt jelentette a gyakorlati életben, hogy a székely ezután nemcsak adót fizet, hanem

Imets—Kovács utazása...“ Marosvásárhely 1870 c. müböl (62—63 old.). Kelemen Lajos kedves barátom, az Erdélyi Múzeum levéltárosa, volt szíves nekem lemásolni, mivel itt nem állottak rendelkezésemre. Ugyancsak neki köszönhetem, hogy az Erdélyi Múzeum Egyesület levéltárában szíves volt megállapítani, hogy ott a feldolgozott anyagban s a Mikó, Kornis, Teleki, Wesselényi levéltárakban, meg a P. Horváth Ferenc-féle kéziratok krónikában nincs Zöld Péterre vonatkozó adat. Dr. Jénáki Ferenc csíkszeredai főgimn. igazgató kedves barátom meg azt volt szíves velem levélileg közölni, hogy némi feljegyzéseket Zöldről s csíkszentgyörgyi plebánia őrsi. Ezeket idáig még nem sikerült megszereznem. Új adatokat tartalmazhat Zöld életére vonatkozólag a gyulafehérvári püspöki levéltár, hisz' Zöld két ízben volt ott vizsgálati, illetőleg büntető (papi) fogágban, ott hallgatta ki s ítélte el a papi bíróság. (1765. III. 8. Szádeczky i. m. 238), amelynek ítélete ellen hasztalan fellebezett a kalocsai érsekhez.

Különben ebből a szempontból számításba lehetne még venni a Zöld család ma élő tagjait is. Ezek Zöld Péter öcesének, Jánosnak a leszármazottjai: három fiútestvér (az egyik a marosvásárhelyi városi, illetőleg állami kereskedelmi iskola tanára, akitől ezeket a családi adatokat hallottam; a másik pénzügyi tisztviselő Tordán; a harmadik Szatmár megyében él) s egy leánytestvérük, aki a marostordai Szabédon tanítónő. Nála lakik idős édesapjuk is, aki állítólag érdekes családi adatokat, hagyományos híreket tud Zöld Péterről, a Zöld család eredetéről, rokoni összeköttetéseiről stb.

Retkegy György, Halmágyi István és Orbán Balázs Zöld Péterre vonatkozó adatai a Szárdeczkynél feldolgozottak mellett nem mondanak újat.

¹⁵ I. az előbbi jegyzetben megjelölt helyen.

¹⁶ Buccow jellemére nézve l. *Szádeczky*: i. m. 37—8, 43, 48, 67; a szervezés alattomos, család és véres módjára pedig u. o. 30 és possim.

¹⁷ U. o. 10.

állandóan katonáskodik is. A vérrel, vitézi érdemekkel szerzett kiváltságok, a multba gyökerező jogi és társadalmi viszonyok alkotmányellenes és erőszakos felforgatását célozta ez. Ő tehát, mivel jól és hiteles helyről, a legfőbb hivatalok viselőitől, tudta a valót s Buccowék erkölestelen céljait, hadi és fenntartás nélkül népe, vére védelmére állott. Őzenetlenül, üldözésekkel, szenvedésekkel mitsem törődve. Őzenetlenül, mivel nem hogy anyagi hasznot nem húzott magatartásából, hanem épen ellenkezőleg. Hisz' házát is kirabolta a császári tisztektől nekivadított tömeg, bundáját a bélésébe varrt 74 arannyal elvesztette; ugyszintén 150 forintra becsült misemondó ruháit és könyveit is.¹⁸ Ezenkívül folytonos nélkülözések és sanyarúságok közt hányódva, bujdosva, négy-szeri elfogatás és megszökés izgalmi és életveszélyei közt sem adta fel népe és igaza védelmét s mikor odahaza már nem segíthetett rajta. Moldvában és a távoli Beszarábiában lelkesedett, tevékenykedett jó három éven¹⁹ át a magyarság lelki és testi ápolása, nevelése és gyámolítása terén. Nem hajlott meg a hatalmat kezelők igazságtalan s az ő népe lelketlen kizsákmányolása árán emelkedni, unalkodói kegyekben sütkérezni és gyarapodni óhajtó számítási és parancsoló szavai előtt, hanem rendületlenül kitartott az igazság és népe igaza, jogos és életbe vágó érdekei mellett. Nem a végrehajtó hatalommal tartó Imre Sámuel, Sikó József és Simon Endre stb. paptársai mellé állott, hanem Beke István delnei, Szász József csíksomlyói, Némethi József szentmihályi és Bodor István tusnádi paptársai mellé, helyesebben az élükre.²⁰ Mert ezeknél is többet és határozottabban tett. Mikor a nyers erő legyűrte, mikor fogságra vetették, még akkor sem tört meg, mint a vele egyirányban legtovább haladó Beke István delnei plebános,²¹ hanem a fogságból negyedszer is kimenekülve, a moldvai magyarság elárvult lelkének a gondozásába fektette bele lelkes székely és papi munkabírását.

Igy aztán természetesen nem csoda, hogy hívei szeretettel és rajongtak érte. Mi sem bizonyítja ezt nyomatékosabban, mint az a megható jelenet, hogy amikor a bécsi udvar s az erdélyi kormányzék az egyre nagyobb arányú kivándorlás megszüntetése és az elbujdosottak hazatelepítése végett velük tárgyalásokat kezdett, ők legelőször is szeretett és őzenetlen lelki pásztorukra gondoltak s visszatérésük legelső feltételeként azt kötötték ki, hogy kapja vissza az „ecclesiáját.”²²

¹⁸ *Szádeczky*: i. m. 219—220.

¹⁹ Az Erdélyi Irodalmi Szemle 1924. évi 264. és 1926. évi 145. oldalán 3 helyett tévesen 5 áll.

²⁰ Rájuk és magatartásukra nézve l. *Szádeczky*: i. m. 148, 187, 191, 207, 233, 235.

²¹ U. o. 238—9.

²² U. o. 244. Az egyre aggasztóbb arányú kivándorlásra l. u. o. 40, 45, 46, 47, 56, 60, 63, 65, 74—5, 85, 163, 206, 239, 242, 827—832, 835.

Szép világot vet Zöld egyéniségére az a körülmény is, hogy hazajövele után, a kényelmes plebániákban sem szűnt meg tevékenykedni a moldvai magyarság rendszeres lelki gondozása érdekében.²³

*

Halmágyi István a naplójában tévesen itéli meg Zöld Pétert.²⁴ Egyszerűen vádaskodásnak, lehetetlenségnek minősíti Zöldnek azt a vallomását, hogy előkelő kormányférfiaktól tudta, hallotta, hogy a királyné nem akarja katonai szervezet alá eröltetni az egész székelységet s abból, hogy ez a vallomás kényelmetlen és kínos volt sokakra nézve, azt következteti, hogy nem is felel meg a valónak. Itt azonban nem szabad felednünk, hogy csakis a valónak ilyen magas és hitelse helyekről jövő biztos feltárása adhatta meg Zöld Péternek szilárd és kitartó állásfoglalásához a kellő erkölcsi alapot. Továbbá, hogy Halmágyi, mint maga is tekintélyes kormányzói hivatalnok, voltaképpen előjáróit igyekszik ezzel menteni.

Az Erdélyi Irodalmi Szemle 1927. évi 1. számában dr. Boros Fortunát O. F. M., a moldvai magyarság egyik legkiválóbb ismerője, Zöld csöbörösöki adatait találja túlzottnak (65. old., 9. j.), mivel Berkus János a XVII. sz. végén csak körülbelül 200 katolikust említ Csöbörösökön, ahol Zöld az *Ungrisches Magazin* 1783-iki adatai szerint 1767-ben 7139 gyóntatást és 2512 keresztelést végzett. Szerintünk, a következők tekintethe vételével, Zöldnek itt is helytállók az adatai:

a) Berkus maga mondja, hogy ő nem is volt Csöbörösökön, csak hallomásból írta, hogy ott kb. 200 katolikus van. Így tehát a Csöbörösökön kétségkívül megfordult Zöldnek az adata már ebből a szempontból is több hitelt érdemel.

b) Zöld adatait nemcsak Csöbörösökre, hanem még három más falura együtt kell érteni: „ad populum copiosissimum ex oppido ac tribus ... pagis confluentem“ (Batthyány püspökhöz írt latin jelentése 1781. jan. 11-ről a „Veszely-Imets-Kovács utazása“ c. könyv 62. old.).

c) A kérdéses számú keresztelést és gyóntatást pedig nem egyedül végezte, hanem az öreg Ferenc nevű olasz paterrel. Ez kétségkívül kitűnik úgy az *Ungrisches Magazin* német, mint az imént idézett jelentés latin szövegéből. A fel-

837—8, 840—41, 844—5, 847—9, 851—2, 854, 856; Halmágyi naplója szerint —Szádeczky L.-féle kiadás, Budapest 1906, 127 — nemcsak a Moldvával határos Csíkban hanem Kolozs, Torda és Szolnok megyéből is folyt a kivándorlás.

²³ Erdélyi I. Sz. 1924. évi 264—266.; *Balló István* i. m. 74 és *Szádeczky* i. m. 245. nem említi Zöld életének utolsó szakából, hogy delnei és csíkrákosi plébánoskodása között Csík-Szt-Imrén is működött hasonló minőségben.

²⁴ *Szádeczky*: Halmágyi I. naplója, 122.

tünően nagyszámú gyónást (7139) is megfejthetjük az egyszerű ember lelki világának az ismerete alapján. A jámbor csöbörösökiek és vidékiek 17 évig nem láttak volt papot. Zöldék ott időzését bizonyára alaposan kihasználták. Esetleg naponta is meggyóntak sokan. Persze ezek a megismételt, illetőleg újabb és újabb gyónások a dolog természete szerint mind rövidebb és rövidebb ideig tartottak. Az öreg olasz páter pedig még abban az esetben is kivehette a maga részét a gyóntatásból, ha magyarul semmit sem tudott is, mivel a csöbörösökiek négy nyelven is beszéltek. A keresztelésre nézve pedig a lelkészkedő papságtól tudom, hogy egy jobb memóriájú pap egyszerre egész csoportokat is keresztelhet.

d) Ha fel is tesszük, hogy Berkus adata közel járt a valósághoz, akkor is megállhat a Zöldé is. Olyan, örökös változásoknak kitett helyeken nagyon gyorsan alakul, hullámzik a nép. Hisz' pld., hogy a Berkus-féle adatoknál maradjunk (i. h. 67. old., 15 j.) ő már több, mint 2000 lelket említ ott, ahol 30—40 évvel előtte Bandini Márk csak 300-at jelez: Szabófalván. Ugyanott egy félszázaddal még előbb Querini Bernát 1300 lelket talált volt. Berkus és Zöld kimutatásait pedig legalább 70—80 év választja el egymástól.

e) Végül azt sem hallgathatjuk el, hogy a kérdéses számszerű adatok nincsenek meg a latin jelentésben, hanem csak a német szövegben. A kettő között azonban egyébként lényeges eltérés nincs. A német szöveg 12, a latin 11 napra teszi Zöldék csöbörösöki tartózkodását.²⁵ Anélkül, hogy ennek az eltérésnek kielégítő magyarázatát tudnók most adni, a kifejtettek alapján Zöld Péter szavahihetőségét teljes mértékben hisszük és valljuk.

Ki volt hát Zöld Péter? Mije volt ő székely-magyar népének? Erre a kérdésre, mint hálás Márki-tanítvány, a tőle ellesett világtörténelmi párhuzamok szellemében is megkísérlem feleletet adni. Mutatis mutandis: az ami a két *Artevelde* volt Németalföldön a XIV. sz.-ban; ami *Étienne Marcel* volt ugyanakkor a párisi polgárságnak; ami *Masaniello* (Tommaso Aniello, 1623—1647) volt a spanyol uralom alatt nyögő nápolyiaknak a XVII. sz. derekán; ami *Fra Diavolo* (1760—1806) volt a napoleoni iga ellen küzdő nápolyi olaszoknak pár évvel a Zöld Péter elköltözése után: a népszabadság őre és védelmezője.

Nem halt tragikus, erőszakos halált, mint ezek, mert csak a saját népére támaszkodott, nem tárgyalt idegen hatalmakkal, mint Artevelde; mert Buccowék nem kaptak ellene a saját véréből való orgyilkosokat, mint Arcos spanyol alkirály az egyszerű Masaniello ellen, akitől Zöldöt tanultsága

²⁵ Az E. I. Sz. 1924. évi 265. old.-ra sajtóhibából került 11 helyett 10 s innen ez az 1926. évi 146.-ra is átkerült (l. különben, u. o. az 52. j.-t.).

annyira megkülönbözteti; mert zsarnok sem volt, mint É. Marcel, meg kiugrott, kalandor barát sem, mint Fra Diavolo. Ő népe önzetlen, szilárd alapon álló vezére és védelmezője volt. Lelkes, makacsul kitartó székely pap: Zöld Péter volt.

Fra Diavoloról nemcsak a nápolyi contadino (földműves) és lazzaroni zengenek dalt és álmodnak, mesélnek mondákat, hanem Auber világhírű dalművet is írt, épúgy, mint Masanielloról is (Portici néma).

Zöld Péter alakját nem övezi monda; nem szól róla romantikus, poétikus elbeszélés és dal a csíki falvak fonóiban. Auber-féle világhírű dalművek sem örökítették meg a nevét.

Legalább az erdélyi magyar irodalom adhatna neki egy kis késői költői igazságszolgáltatást. De csak annyiban költőt, hogy a poros akták, a történetkutatók komoly világából vigye ki, ültesse át nevét a népképzelet, az esztétikailag szép hálás, erkölcsi erőt jelentő talajába. Az az írónk, aki ezt megteszi, szép és nagy tettet fog művelni s egy nagy erdélyi magyar adósságot fog letörleszteni.

(Berlin)

Dr. Bitay Árpád.